

УДК: 330.8

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ В УКРАЇНІ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Левченко О.О., асистент
Кізіма А.

Вінницький національний аграрний університет

У статті наведена характеристика розвитку української економічної думки та виділено основні її напрямки у радянський період.

Ключові слова: марксистська теорія, соціалістичні теорії, комуністична ідеологія, капіталізм, націоналізація, “диктатура пролетаріату”.

Вступ. Українська економічна думка активізувалась в період розбудови незалежної держави, а потім, потрапивши під жорсткий вплив комуністичної ідеології, розвивалась однобічно. Причиною цього було придушення будь-яких проявів живої думки. Однак навіть у цей трагічний для українського народу період були економісти-теоретики, чиї ідеї гідно представляли економічну думку України.

Постановка завдання. Розпочався цей період 1917 року, коли Центральна Рада спочатку проголосила автономію, а згодом і незалежність України.

В економічній думці України тоді виявились три основних напрями:

1. Економічна теорія, що формувалась на засадах основних економічних шкіл Заходу, зокрема маржиналізму, або неокласичного напрямку.
2. Марксистська теорія в її ортодоксальному варіанті.
3. Немарксистські економічні соціалістичні теорії [1, с.500].

Виклад основного матеріалу. Перший напрям розвивали такі видатні теоретики, як М. Туган-Барановський, Є. Слуцький, О. Чаянов, К. Воблій, О. Челінцев та ін.

М. Туган-Барановський (1865 – 1919). У 1889 закінчив Харківський університет, фізико-математичний факультет, а пізніше екстерном – юридичний. Ще студентом М.Туган-Барановський захоплюється марксизмом та ідеями класичної школи.

Розвиваючи теорію психологічної цінності, він спочатку виступив за поєднання трудової теорії вартості з теорією граничної корисності, а пізніше сформулював закон, згідно якого граничні корисності вільно відтворюваних господарських благ пропорційні їх трудовим вартостям.

Одним з перших Туган-Барановський звернув увагу на утворення монополій у формі картелей і трестів, вбачаючи у них важливе явище в розвитку світової економіки. Він прийшов до думки, що держава здатна усунути шкідливий вплив монополій, обмеживши їх діяльність.

За своїми поглядами Туган-Барановський був соціалістом. У 1917 р., повернувшись в Україну з Росії, видає українською мовою кілька своїх книг, зокрема перероблене видання праці “Соціальні основи кооперації” під назвою “Кооперація, її соціально-економічна природа та мета”, яка вийшла з друку в 1919 р. Він проводив теоретичну і практичну економічну та господарську роботу на посаді генерального секретаря фінансів Центральної Ради, на кафедрі політичної економії Київського університету, в організації соціально-економічного відділу Української академії наук та Інституту кон’юнктури, першим директором якого він і став, працював у керівництві часописом “Українська кооперація”.

У книзі “Соціалізм як позитивне вчення” (1917) він звертає увагу на вади надмірної централізації, що можуть призвести до обмеження особистої свободи, панування примусовості та тоталітаризму, господарського регресу замість прогресу. “У невідготовленому соціальному середовищі, – робить пророчий і далекоглядний висновок український науковець, – соціалізм замість того, щоб стати царством свободи, стане царством рабства і загальних злиднів”.

Критикуючи програму більшовиків, М. Туган-Барановський, В. Косинський, К. Воблий та інші виступали проти націоналізації, що, на їхню думку, призведе до більшої анархії, ніж капіталізм, оскільки неможливо створити такий апарат, який спроможний буде замінити саморегулюючу силу ринку. Вони звертали увагу і на те, що приватний інтерес є рушійною силою розвитку, а націоналізація та, головне колективізм у землеробстві, призведуть до відмирання природних сил, які не можуть бути замінені волею та вмінням людей.

Константин Воблий (1876-1947). Український вчений-економіст та географ; член ВУАН; доктор політичної економії та статистики; професор Київського університету; віце-президент АН УРСР; директор Інституту економіки. Заслужений діяч науки УРСР. У праці “Земельне питання в програмах різних партій” (1917) наголошував, що негайна конфіскація землі селянством призвела б до анархії, взаємної різанини селян і викликала б небувале потрясіння основ народного господарства.

Олександр Чаянов (1888-1938). Творчий шлях його розпочинався в Україні. Пізніше був репресований і знищений тоталітарним ленінським режимом. В узагальнюваній теоретичній праці “Основні ідеї і форми організації селянського господарства” (1919), використовуючи засади теорії граничної корисності, став на захист індивідуального селянського господарства [1, с.556].

На тих самих принципах інший харківський професор Олександр Челінцев (1874-1962) розробляє наукові основи організації сімейно-трудоного селянського господарства, розглядаючи їх у тісному взаємозв'язку з розбудовою селянської кооперації в Україні. Кооперацію він виводить за межі приватнокапіталістичного сектора, розглядає як нову форму розвитку, що зберігає принцип особистої зацікавленості. Челінцев виступає проти твердження, що кооперація має лише готувати передумови для націоналізації,

указує на те, що її зумовлено потребами виробництва. Узагальнені висновки його досліджень мали велике наукове та практичне значення і були прийняті як програма кооперативної роботи Радою кооперативних з'їздів України у вересні 1918 р.

З установленням в Україні радянської влади з її безальтернативною політикою в усіх сферах суспільного життя й придушенням незалежної від догм думки призупинився нормальний хід наукового процесу. Більше того, економічна наука зазнала істотних втрат. Було закрито Інститут кон'юнктури, практично ліквідовано соціально-економічний відділ Української академії наук, понівечено інші щойно створені науково-дослідні структури, десятки економістів емігрували за кордон.

Другий напрям української економічної думки цього періоду займав позиції лєнінсько-сталінського варіанта ортодоксального марксизму, який уже тоді був здогматизований, без жодної живої думки.

Карл Маркс (1818-1883). Німецький філософ, соціолог, економіст, політичний журналіст, громадський діяч. Його роботи сформували у філософії діалектичний та історичний матеріалізм, в економіці – теорію додаткової вартості, в політиці – теорію класової боротьби. Ці напрямки стали основою комуністичного і соціалістичного руху і отримали назву «марксизм». Головна його праця – “Капітал”.

В.І.Лєнін(1870-1924). Російський публіцист, видатний політичний діяч, революціонер, лідер російських більшовиків, філософ-матеріаліст. Як політик був послідовним супротивником такого політичного інституту суспільства як демократія, яку він називав “буржуазна демократія”. Замість принципу демократії він висунув тезу про “” та “диктатуру пролетаріату”, яка на думку критиків комунізму, була евфемізмом диктатури партії більшовиків.

Ґрунтуючись на установках “вождів пролетаріату”, а також на постулатах скороспілих лєнінських праць – таких як “Держава і революція” (1917), “Чергові завдання Радянської влади” (1918), “Про продовольчий податок” (1921), “Про нову економічну політику” (1921), “Про кооперацію” (1922) та ін., більшовики намагались на практиці знайти шляхи до соціалізму, методом “спроб і помилок” буквально “на ходу” винаходжуючи та випробовуючи його моделі в “революційній творчості мас”, яка насправді була більшовицьким диктатом [1, с.502].

Прихильниками економічної концепції ортодоксального і в той же час здогматизованого марксизму в Україні були В. Чубар, С. Косіор, В. Затонський, Д. Мануїльський, Х. Раковський, Г. Петровський, О. Шліхтер, Я. Яковлев та інші партійні та радянські керівники й ідеологи.

Третій напрям економічної думки України цього періоду представлений теоріями немарксистського соціалізму. Серед соціалістів необхідно згадати Михайла Грушевського – історика, голову Центральної Ради, президента УНР; Володимира Винниченка – главу уряду УНР, визначного письменника. Їх економічні погляди були близькі до поглядів меншовиків, що представляли

праве крило російської соціал-демократії, та західноєвропейських соціал-реформістів.

Слід згадати й економічні концепції українських анархістів. Нестор Махно – отаман селянської армії періоду громадянської війни – сповідував анархо-комунізм – вчення про безкласове і бездержавне суспільство із загальнонародною власністю на землю та інші засоби виробництва.

Період 30-70-х років ХХ століття – це період панування командно-адміністративної системи і водночас застою економічної думки України.

Михайло Волобуєв – науковець-економіст – у 1928 році виступив із публікаціями, в яких розвивав ідеї про переваги самостійного економічного розвитку України. Вважав, що Україна має значний економічний потенціал, щоб самостійно інтегруватися до світового господарства, а не через російську економіку. За цей виступ українського економіста оголосили ворогом соціалізму і радянської держави.

Ворожими визнали концепції О. Чаянова та О. Челінцева. Згодом ідеї М. Туган-Барановського і Є. Слуцького. Усі немарксистські течії оголошувались вульгарними і небезпечними для справи соціалізму [2, с.431].

Для вихованців “пролетарської” ідеології незаперечною істиною ставали ідеї економічних праць “вождів” – книга Й. Сталіна “Економічні ідеї соціалізму в СРСР” (1950), головна думка якої полягала у відмові від “чужих” для планового господарства товарно-грошових відносин і проводилася теза про посилення класової боротьби на шляху до комунізму [2, с.423].

Певне відродження економічної думки України розпочалося з 60-х років – періоду “політичної відлиги”. У цей час з’явилися дослідження українських учених В. Корнієнка, Ю. Пахомова, І. Лукінова, А. Покритана, А. Агафонова, І. Ястремського та інших економістів, в яких ідеться про зміну орієнтирів економічної думки, формуються нові підходи до визначення ролі економічної теорії у соціально-економічних перетвореннях, про шляхи вирішення проблем політичної економії.

Проте період піднесення знову змінився періодом застою. Відновилося переслідування інакодумців – всіх, хто зазіхав на засади функціонування командно-адміністративної системи соціалізму.

На межі 70-80-х років активізувались економічні дослідження, які стали основою для формування нової концепції економічного розвитку країни і сучасної економічної думки України.

Висновки. Період панування командно-адміністративної моделі соціалізму не був результативним з точки зору розвитку економічної теорії, яка б відображала реальний стан економічного розвитку.

У 20-х роках в Україні економічна думка відображала особливості національної економіки (зокрема організацію селянських господарств, яким не була властива общинність і які спиралися на суто приватний інтерес), ленінська програма побудови соціалізму не знайшла підтримки. Програму більшовиків критикували: М.Туган-Барановський, В. Косинський, В. Воблій. З 30-х років

політичній економії в Україні нищівного удару завдав Сталін. Відродження економічної думки України починається тільки у 60-ті рр. В цей час виходять з друку праці І. Лукінова, Ю. Пахомова, В. Корнієнка, І. Ястремського, які пропонують зміну підходів до визначення ролі політичної економії в соціально-економічних перетвореннях. Розвиток економічної теорії у період 60-90 рр. перебував під впливом партійних настанов та ідеологічних догм. У 70-х роках економісти у своїх працях наголошували на переростання соціалізму у комунізм. У другій половині 80-х років розпочався критичний аналіз “розвинутого соціалізму”.

Література

1. Корнійчук Я. Я., Н. О. Татаренко, А. М. Поручник Історія економічних учень: Підручник / Я. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник. – К.: КНЕУ, 1999. – 564с.
2. Юхименко П. І., Леоненко П. М. Історія економічних учень: Навчальний посібник / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К.: Знання-Прес, 2005. – 583с.
3. Юхименко П. І., Леоненко П. М. Історія економічних учень: Підручник / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К., 2008. – 639с.

Summary

Development of economic theory in Ukraine in the Soviet period. / Levchenko O. O., Kizima A. V.

The article presents characteristics of Ukrainian economic thought and its emphasis on the main trends in the Soviet period.

Key words: Marxist theory, socialist theory, the communist ideology, capitalism, nationalization, "the dictatorship of the proletariat".